

УДК 329.63

Васильчук Є.О.

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО РАДИКАЛІЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ

Розглянуто причини та особливості поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України. Відзначено, що кризові умови соціального становлення і розвитку призводять до появи неформальних об'єднань молоді, у середовищі яких формуються альтернативні уявлення про політику, культуру, економіку, які з часом можуть набувати опозиційного радикалістського забарвлення.

Ключові слова: молодіжне середовище, неформальні об'єднання молоді, політичний радикалізм, екстремізм, соціальне становлення молоді.

Васильчук Е. О.

ОСОБЕННОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО РАДИКАЛИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ УКРАИНЫ

Рассмотрены причины и особенности распространения политического радикализма и экстремизма в молодежной среде Украины. Отмечено, что кризисные условия социального становления и развития приводят к появлению неформальных объединений молодежи, в среде которых формируются альтернативные представления о политике, культуре, экономике, которые со временем могут приобретать оппозиционную радикалистскую окраску.

Ключевые слова: молодежная среда, неформальные объединения молодежи, политический радикализм, экстремизм, социальное становление молодежи.

Vasilchuk Y.

THE FEATURES OF DISTRIBUTION OF POLITICAL RADICALISM AND EXTREMISM IN THE YOUTH ENVIRONMENT OF UKRAINE

The reasons and features of distribution of political radicalism and extremism are considered in the youth environment of Ukraine. It is marked that over the crisis terms of the social becoming and development bring to appearance of informal associations of young people, in the environment of that alternative ideas are formed about politics, culture, economy, that can acquire the opposition radicalism colouring in course of time.

Key words: youth environment, informal associations of young people, political radicalism, extremism, social becoming of young people.

Молодіжне середовище як соціальний феномен є неоднорідним за своїм ідейно-культурним складом. Йому притаманні специфічні риси свідомості, поведінки, стилю життя, ціннісних та ідейних орієнтацій. Характерними соціально-психологічними рисами молодіжного середовища є висока тривожність, емоційна збудливість і психологічна нестійкість.

Втрата життєвих орієнтирів і відсутність

підтримки з боку дорослих зумовлює пошук молоддю певних ідеалів або зразків для наслідування, можливостей і шляхів реалізації власних творчих ініціатив. За таких умов ціннісно-нормативна система „старшого покоління” визнається хибною або архаїчною і підлягає заміні альтернативними баченнями суспільного розвитку, що продукуються молодіжним середовищем. Пошуки молоддю духовних факторів самоідентифікації внаслідок браку значного життєвого й професійного досвіду, несформованості ціннісно-культурних орієнтацій, невдоволеності своїм соціальним статусом сприяють поширенню критичного ставлення

та недовіри до офіційних державних інститутів, неспроможних забезпечити розвиток творчих здібностей сучасної молоді, що згодом трансформуються в опозиційні і протестні настрої з яскраво вираженим політичним забарвленням.

Дослідженню процесів, що відбуваються у сучасному молодіжному середовищі, особливостям його структурування за ідейно-естетичними та культурними уподобаннями присвячено наукові праці С. Ковальчука, О. Корнієвського, С. Сороки, В. Шаповал. Окремі тенденції радикалізації молодіжних спільнот, формування їх ідейних орієнтацій розглядаються у працях Р. Афанасьєвої, Н. Бааль, В. Бакальчук, Т. Боргоякової, М. Розумного та ін. Разом із тим, актуальності набуває аналіз факторів, що спричиняють радикалізацію молодіжного середовища, визначення специфічних особливостей радикалістських настанов окремих молодіжних об'єднань, що й визначає актуальність пропонованої статті.

Метою статті є аналіз причин та особливостей поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України.

Кризові умови соціального становлення і розвитку поступово призводять до відчуження невдоволеної частини молодіжного середовища від соціуму. Це сприяє гуртуванню молоді в групи, що сповідують ідеї, альтернативні традиційним уявленням про політику, культуру, економіку тощо, що створює у молоді відчуття колективної захищеності та ілюзію набуття й закріплення відносно стабільного статусу в суспільстві. Ці спільноти можуть спрямовувати енергію молодих людей у позитивне русло, сприяючи зростанню їхньої суспільно-політичної активності, розвитку економічної підприємливості, варіативності художньої творчості, або, навпаки, провокувати розвиток негативних девіацій, зокрема зростання підліткової злочинності, наркоманії, алкоголізації й поширення інтолерантних настанов у молодіжному середовищі. Як правило, соціокультурна діяльність таких молодіжних спільнот зосереджується на відтворенні власної світоглядної та ціннісно-нормативної систем, які можуть доповнювати базовий культурний комплекс або перебувати в опозиції щодо нього. Непідконтрольність цих спільнот офіційним державним інститутам, демонстративне ігнорування управлінського та регулюючого впливу з їхнього боку зумовлює появу й розвиток неформального молодіжного середовища.

Пошуки шляхів власної ідейно-культурної самоідентифікації зумовлюють структурування неформального молодіжного середовища за музичними течіями, стилями та манерами поведінки, суспільно-політичними уподобаннями його представників. Надмірна акцентуація елементів стилю власного позиціонування, що включає наявність власних лідерів, символів, знаків і ритуалів, сленгу, що забезпечують розпізнавання та ідентифікацію представників своєї спільноти, призводить до відхилення від офіційного курсу, який провадять державні структури, відповідальні за реалізацію молодіжної політики.

Суспільні перетворення в сучасній Україні наприкінці 1980-х – першої половини 1990-х рр. супроводжувалися появою кризових явищ у соціально-економічній, суспільно-політичній і соціокультурній сферах, які зумовили пошук молодими людьми ефективних засобів соціалізації та адаптації до мінливих умов існування. Зважаючи на це, властивий молоді максималізм і радикалізм суджень, експресивно-емоційне оцінювання подій, що відбуваються, реалізується у різних проявах поведінки, що інколи відхиляється від загально визнаних і санкціонованих суспільством і державою офіційних нормативів.

Аналізуючи особливості поширення ідейних настанов і елементів соціальних практик політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України, треба відзначити роль неформальних молодіжних ініціатив. Намагання підкреслити власну неповторність, агресивне ставлення до споживацького та обивательського типів життя, принципове та свідоме бажання вийти за межі усталених суспільних відносин зумовило появу в середовищі радянської молоді неформальних об'єднань, що вирізнялись власними системами норм і цінностей, специфічними поведінковими практиками і були невідконтрольними органам державної влади, відповідальними за реалізацію молодіжної політики. Демонстративна антигромадська та кризова спрямованість неформальних молодіжних співтовариств квінтесенційно проявлялася в різних формах девіантної поведінки.

Слід зазначити, що тогочасне неформальне молодіжне середовище не було монолітним суспільним явищем і являло собою досить строкатий набір ідейних течій. Так, С. Сорока у своєму дослідженні, присвяченому суспільно-політичній діяльності неформальних об'єднань молоді України,

пропонує класифікувати неформальні молодіжні об'єднання в Україні таким чином:

- політизовані або суспільно-політичні, до яких зараховуються націоналістичні, націонал-комуністичні, національно-демократичні, соціал-демократичні, соціалістичні, анархістські об'єднання;

- неполітизовані або суспільні, які поділяються на соціоцентристські об'єднання (екологічні, культурологічні, педагогічні, миротворчі тощо) та субкультурні спільноти [1, с. 15].

На думку С. Сороки, поява низки напрямків субкультурної активності суттєво радикалізувала молодіжне середовище. Субкультурні спільноти (хіпі, панки, різноманітні територіальні угруповання, фанати футбольних команд тощо), як зазначає вказана дослідниця, піддавалися репресіям з боку партійно-комсомольських структур і правоохоронних органів. Зокрема, за участю міліції розганялися учасники молодіжних зібрань, здійснювалися погроми на рок-концертах, протизаконні затримання, практикувалося фабрикування кримінальних справ тощо [1, с.11]. Як наслідок, силовий вплив, спрямований на придушення неформальних молодіжних ініціатив, призвів до суттєвої радикалізації молодіжного середовища, що, на думку С. Сороки, особливо позначилося на розвитку рок-андеграунду та клубах самодіяльної пісні. Репресивні дії з боку держави спричинили політизацію текстів рок-композицій, сприяли появі рок-самвидаву, поширенню нелегальних концертів тощо [1, с.11]. Таким чином, виникли реальні можливості для перенесення ідей контркультурного естетизованого протесту до політичної площини.

Відповідно, неформальними молодіжними співтовариствами своїм опозиційним спрямуванням було визначено протистояння з комуністичною ідеологічною ортодоксією, що регламентувала буття радянського суспільства. Зважаючи на це, слід відзначити, що трансформаційні деструктивні явища наприкінці 1980-х – 1990-рр., що супроводжували процес українського державотворення, актуалізували нові соціокультурні тенденції, більшість із яких тривалий час перебувала під гласною чи негласною забороною, що сприяло істотному підвищенню ризикогенності соціального становлення і самовизначення, вибору ідентифікаційних стратегій сучасної молоді.

Лібералізація суспільно-політичного життя в країні потягнула за собою сплеск партійного будівництва, сегментацію

новоутвореного політичного спектру, духовну кризу, стрімке майнове розшарування і маргіналізацію значної частини населення. Усі ці зрушення стимулювали, з одного боку, зростання протестних настроїв, що з часом набули форм радикальних політико-ідеологічних поглядів і створили живильне середовище для появи та розвитку їхніх виразників – радикальних політичних і політизованих співтовариств. З іншого боку, вони зумовили перехід радикально та безкомпромісно налаштованої частини молоді до контркультурних форм самовираження як прояву протесту проти специфічних суспільних відносин, що почали складатися. Іншими словами, відбулося зрощування контркультурної неформальної течії, у якій основний акцент робився на музичні й стилістичні аспекти, зі специфічними суспільно-політичними рухами.

Револьюційність ідеологічних доктрин політичних радикалів та епатажні маніфестації представників неформальних молодіжних співтовариств за умови результативної взаємодії утворюють специфічні контркультурні продукти, максимально орієнтовані на демонстративне протиставлення наявній системі суспільних відносин, що створює гіпотетичні можливості для розширення соціополітичного простору для власного позиціонування й поширення своїх ідей.

Неспроможність реалізувати свій творчий та інтелектуальний потенціал зумовила закріплення за молоддю статусу „стороннього спостерігача” за подіями, що відбуваються у суспільстві. Поляризація політичних сил, їхня безкомпромісність у відстоюванні своїх ідейних позицій, змагання за привернення уваги і залучення молоді до своєї діяльності призводить до радикалізації і політизації молодіжної свідомості. Небажання змиритись із таким становищем виводить соціально активну частину молоді у площину своєрідного культурного і політичного дисидентства, що проявляється у різноманітних неконформістських, радикальних, а подекуди й екстремістських практиках. Як зазначає В. Шаповал, „За умов наростання динаміки демократичних процесів у середовищі членів суспільно-політичних молодіжних організацій викристалізувалось усвідомлення того, що настав час офіційного протесту” [2, с. 11].

Формування екстремальних характеристик соціальної практики окремих сегментів молодіжного середовища має не одномо-

ментний, а поступальний характер, що, на думку Т. Боргоякової, включає такі етапи:

- причинний, на якому відбувається формування екстремістського середовища;
- організаційний, що характеризується набуттям членства в організаціях і рухах екстремістського спрямування;
- поведінковий, на якому проявляються конкретні дії і вчинки екстремістського характеру [3, с. 44].

Натомість Н. Бааль, аналізуючи екстремістські прояви у сучасному молодіжному середовищі, відзначає їхню зумовленість спотворенням моделей самоідентифікації молоді, у межах яких і відбувається інституціоналізація екстремістських течій [4, с. 24]. Відповідно, радикалістські настанови та екстремістські практики у молодіжному середовищі можуть проявлятися як на індивідуальному, так і груповому рівнях, що характеризуються схильністю і застосуванням крайніх насильницьких способів вирішення існуючих у суспільстві проблем. „Взаємодія складних об'єктивних умов і суб'єктивних схильностей молодого покоління, – зазначає Р. Афанасьєва, – є джерелом соціальної детермінації процесу утвердження і поширення екстремістських проявів серед молоді, вираженням індивідуальних і групових, стихійних і організованих форм соціального протесту і недовіри до влади, авторитету, провідної ролі старшого покоління в суспільстві. Характерними рисами проявів екстремізму в молодіжному середовищі є його протестний характер, переважання групових форм, політична індиферентність, підвищена криміногенність, ескаляція насильницьких форм...” [5, с.13]. Тому соціальну базу суб'єктів політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі складає радикально налаштований неформальний сегмент молодіжного середовища, до якого входять маргіналізовані та декласовані соціальні елементи, найбільш схильні до політизації та засвоєння радикальних політичних ідеологем.

Суспільно-політична та соціально-економічна нестабільність породжує дві протилежні тенденції впливу на молодіжну свідомість, а саме: з одного боку, відбувається формування радикалістських настанов і нормативів, що реалізуються в різних формах і стратегіях екстремістських та радикально-політичних практик, а з іншого – відбувається процес відчуження молоді від

політичних процесів, що призводить до деполітизації та деідеологізації молодіжної свідомості та абсентеїзму.

Таким чином, аналізуючи особливості поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України, серед чинників, що зумовили появу цих явищ, ми відзначаємо необхідність пошуків змістовного дозвілля, однодумців, самоствердження в колективі та суспільстві, задоволення своїх культурно-естетських смаків, що інколи можуть суперечити цінностям домінантної культури, набуваючи соціально-нігілістичних ознак.

Виникнення альтернативних ціннісно-нормативних систем у молодіжному середовищі є об'єктивним явищем, що зумовлюється перманентним розвитком та ускладненням соціальних зв'язків. Спроби заборонити або знищити їх призводять до зростання рівня протестності, радикалізації й агресивності молодіжних утворень.

Як подальші напрями дослідження перспективними автор вважає розкриття питань, пов'язаних із формуванням суб'єктів політичного радикалізму та екстремізму як комплексу викликів і загроз національній безпеці України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорока С. Суспільно-політична діяльність неформальних об'єднань молоді України у 1953 – 1991 роках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 „Політичні інститути і процеси” / С. В. Сорока. – Миколаїв, 2006. – 19 с.
2. Шаповал В. Молодіжна демократична ініціатива в контексті відродження національної свідомості та формування державницької ідеології в Україні (друга половина 1980-х – 2000-ні рр.) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец : 07.00.01 „Історія України” / В. В. Шаповал. – Черкаси, 2008. – 17 с.
3. Боргоякова Т. О проявленнях екстремизма и радикализма в российской молодежной среде / Т. В. Боргоякова // Аналитический вестник. – 2007. – № 4 (321). – С. 43-56.
4. Бааль Н. Политический экстремизм российской молодежи и технологии его преодоления : автореф. дисс. на соискание науч. степени д. полит. наук : спец. 23.00.02 „Политические институты, процессы и технологии” (политические науки) / Н. Б. Бааль. – Нижний Новгород, 2012. – 42 с.
5. Афанасьєва Р. Социокультурные условия противодействия экстремизму в молодежной среде (социально-философский анализ) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 „Социальная философия” / Р. М. Афанасьєва. – М., 2007. – 22 с.